

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

*Նվիրվում է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի
հիմնադրման 50-ամյակին*

№ 14

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2018

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

*Посвящается 50-летию основания факультета востоковедения
ЕГУ*

№ 14

Ереван
Издательство ЕГУ
2018

YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

*Dedicated to the 50th anniversary of the foundation of the faculty
of Oriental Studies of YSU*

№ 14

YEREVAN
YSU PRESS
2018

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր (խմբագիր)

Մելիքյան Գուրգեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ

Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ

Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր

Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ

Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ

Սարգսյան Լևոն պ.գ.դ., պրոֆեսոր

Կարապետյան Ռուբեն պ.գ.դ.

Տեր-Մաթևոսյան Վահրամ պ.գ.դ.

Գրեկյան Երվանդ պ.գ.դ.

Բեյլենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ռուսաստան)

Կուզնեցով Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան)

Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ)

Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Գերմանիա)

Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ուզբեկստան)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

<i>ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ԵՊՀ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ 50-ԱՍՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻՆ</i>	11-12
---	-------

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

<i>Մկրտումյան Գայանե ՍՈՒՍՈՒԼՍԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ- ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ</i>	14-27
--	-------

<i>Ռաֆայելովա Քրիստինե ՍԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԲՆՈՐՈՇՈՂ ՀԱՄԵՍԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐԱԲ ԵՎ ՀԱՅ ԼԵԶՎԱՍՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ</i>	28-39
--	-------

<i>Ikilikyan Sona ARAB-IRANIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN GULF NAMING DISPUTE</i>	40-54
--	-------

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռամագյան Սամվել

«ՔՅՈՌՕՂԼԻ» ԷՊՈՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ ԵՎ XVII ԴԱՐԻ

ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.....56-94

Հակոբյան Տաթևիկ

ԱԲԴՈՒԼ ՀԱՄԻԴ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԿԵՐՊԱՐԻ

ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ (ՍԵԼԻՄ

ԴԵՐԻՆԳԻԼԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ).....95-110

Սարգսյան Տաթևիկ

ՊՈԼՍՈ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔ

ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՎԵՐՋԻՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԶԱՎԵՆ ՏԵՐ-ԵՂԻԱՅԱՆ.....111-123

Աբրահամյան Մհեր

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԻ ԲՈՆԻ ԿՐՈՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ.....124-137

Պողոսյան Նաիրա

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ ՀԱԼԻԴԵ

ԷԴԻՓ ԱԴԸՎԱՐԻ ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ.....138-151

Մելքոնյան Ռուբեն

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐ-ՔԵՄԱԼԱԿԱՆՆԵՐ. ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ

ԵՎ ԿԱԴՐԱՅԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....152-165

Գևորգյան Արշակ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ-
ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԿԱՐՉԱՊԵՏ ԱՂԱՆ ՄԵՆԴԵՐԵՄԻ ԵՎ ԳԱՐԵԳԻՆ
ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....166-178

Հովսեփյան Լևոն
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ.....179-205

Դարբինյան Հայկ
«ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԺ» ԶՈՒԳԱԿՑՈՒՄԸ «ԿՈՇՏ ՈՒԺԻՆ».
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԻԶԱՑՈՒՄԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....206-219

Գևորգյան Արշակ
«ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԸ.
ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ
ԻԲՐԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ.....220-230

Հովհաննիսյան Գոռ
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1920-
ԱԿԱՆՆԵՐԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ.....231-240

Հարությունյան Ավետիք
2015 թ. ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....241-250

Մարգարյան Հայկ
ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ 251-263

Պետունց Արեն
ԱԶԳԱՅՆԱՍՏՈՒԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՈՒԺԻ ԲԵՄԵԼԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ 2018 թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....264-278

Մելքոնյան Մարիամ
ԿՆՈՋ ԷՄԱՆՍԻՊԱՅԻԱՅԻ ԽՆԴԻՐԸ ՄԻՂԻ
ՀԱԹՈՒՆԻ «ԱՂԵՐՄԱԳՐՈՒՄ».....279-288

Պետրոսյան Ամալյա
XVIII ԴԱՐԻ ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....289-298

Խաչատրյան Շուշան
ՍՈՒԽԹԱՐ ԱՌԻԵՁՈՎԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....299-314

Մովսիսյան Լիլիթ
ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԵՎ ԱՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ԼԵԶՎԻ
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԶՈՒԳԱՐԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ.....315-328

Хабидуллина Элмира *
 ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ
 ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ С ТАТАРСКОГО
 ЯЗЫКА НА ТУРЕЦКИЙ.....329-335

Քոչարյան Հայկ, Գևորգյան Աննա
 ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ ԱՂԲԵՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՅՏ
 ԳՈՐԾՈՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
 ՇԱՀԵՐԻ ՎՐԱ.....336-356

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Vardanyan Aharon
 SOME REMARKS ON THE SOCIOLINGUISTIC
 SITUATION IN XALXĀL.....358-365

Տոնոյան Արտյոմ
 ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ ԲՈՒՆ ԱՊԱՌՆԻ
 ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
 ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ.....366-380

Բիանջյան Հասմիկ
 ՍԵՅՅԵԴ ՍՈՀԱՄՄԱԴ ԱԼԻ ՋԱՄԱԼՋԱԴԵԻ ԴԵՐԸ 19-Ը
 ԴԱՐԻ ՎԵՐՁԻ և 20-Ը ԴԱՐԻ ՄԿԶԲԻ ՊԱՐՄԻՑ
 ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ՆՈՐԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ.....381-392

Խաչատրյան Ջարոուհի
 ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐԸ
 ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ.....393-402

Դավթյան Սոնա

*ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿՋԲՈՒՆՔՆԵՐԸ
ՊԱՐՍԿԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲՈՒՍԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ.....* 403-419

Կոստանյան Վահան

*ԱՅՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ
ԵՎ ՑԵՂԱՆՎԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.....* 420-430

Գեղամյան Աստղիկ

ՄԻՐԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ «ՇԱՀՆԱՍԵ»-ՈՒՄ..... 431-440

Պետրոսյան Լիանա

*ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ
Մ. ԱՀՄԱԴԻՆԵԺԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (2005-2013 ԹԹ.).....* 441-449

Կոստանյան Վահան

ԱՅՐՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՑԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ..... 450-456

Брутян Ануш

*ПЕРСПЕКТИВЫ РОССИЙСКО-ИРАНСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ПОСЛЕ ПОДПИСАНИЯ СВПД.....* 457-471

Khorikyan Hovhannes

ON THE LOCATION OF THE NEPHTHALITES..... 472-486

**ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ
ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ
ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ**

*Բանալի բառեր՝ զինվորականություն, Արդարություն և զարգացում
կուսակցություն, զինված ուժեր, անվտանգային ինքնություն, արտաքին
քաղաքականություն, անվտանգային քաղաքականություն*

Ներածություն

Թուրքիայի արտաքին և ներքին քաղաքականության մեջ տեղի են ունեցել փոխկապակցված և փոխներագրող մի շարք գործընթացներ, որոնք էականորեն վերաձևել են այդ պետության անվտանգային քաղաքականությունը: Ռազմաքաղաքացիական փոխհարաբերությունների (ՌՔՓ) արմատական վերանայումն ու բանակի քաղաքական դերակատարության թուլացումն առանցքային նշանակություն ունեցան այդ հարցում: Արդարություն և զարգացում կուսակցության (այսուհետ՝ ԱԶԿ) կառավարությունների երկարատև ու համառ քայլերի արդյունքում զինվորականության քաղաքական դերակատարության թուլացումն էական ազդեցություն ունեցավ անվտանգային ու արտաքին քաղաքական նոր առաջնահերթությունների սահմանման ու դրանց անկաշկանդ իրականացման համար: Բանակը, որն ավանդաբար հանդիսանում էր քաղաքացիական

՝ Պ. գ. թ., ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի Թուրքիայի բաժնի վարիչ, Էլ. փոստ՝ levhovsa@gmail.com

Իշխանություններին զսպող առանցքային ներպետական գործոններից, այլևս գտնվում է քաղաքացիական իշխանությունների վերահսկողության ու ազդեցության ներքո: Ջինվորականության դերի թուլացումը բերեց երկրի ներքին ու արտաքին քաղաքականության մեջ քաղաքացիականների ինքնավստահության, քանի որ որպես զսպող, հակակշռող գործոն բանակի դերն այլևս չէզոքացված էր:

Ջինված ուժերի գլխավոր շտաբը (այսուհետ՝ ՋՈւ ԳՇ) հատկապես 1980-1990-ական թթ. գլխավոր դերակատարություն ստանձնեց արտաքին և անվտանգային քաղաքականության օրակարգի սահմանման ու իրականացման հարցում: Թուրք հետազոտող Գ. Օզջանը նշում է, որ 1980 թ. ռազմական հեղաշրջումից հետո զինվորականությունը ոչ միայն օրենսդրական ու իրավական դաշտի միջոցով մեծացրեց իր դերակատարությունը պետական համակարգում, այլև ապահովեց բանակի առանցքային դերակատարությունն ու ազդեցությունը արտաքին քաղաքականության ոլորտում¹:

1980-1990-ական թթ. արտաքին քաղաքական, անվտանգային մի շարք հիմնախնդիրների նկատմամբ քաղաքական ուժերի մոտեցումները առարկայական կիրառում չէին ստանում բանակի կողմից գծված «կարմիր գծերի» պատճառով, և բանակը մնում էր որոշումների կայացման առանցքային դերակատար: Այդ ժամանակաշրջանի կառավարությունները չկարողացան դուրս գալ բանակի նախանշած սահմաններից՝ քրդական հիմնախնդրի, կիպրական հարցի կարգավորման իրենց նոր մոտեցումները

¹ Özcan G., The changing role of Turkey's military in foreign policy making, UNISCI Discussion Papers, No 23, May 2010, <http://www.redalyc.org/pdf/767/76715004003.pdf>

կյանքի կոչելու առումով²: Ունենալով ինստիտուցիոնալ ինքնավարության (institutional autonomy) բարձր աստիճան՝ զինված ուժերը (այսուհետ՝ ՁՈւ) գործել են ոչ միայն որպես երկրի արտաքին սահմանների պաշտպանության ինստիտուտ, այլ նաև որպես քաղաքական համակարգի առանցքային տարր³:

Արտաքին ու անվտանգային քաղաքականության հարցերում ՁՈւ-ի հակակշռի դերակատարությունը լավագույնս ի ցույց է դրվել 2 իրադարձություններում. 1991 թ. Ծոցի պատերազմին թուրքիայի մասնակցության հարցում նախագահ Թ. Օզալի նախաձեռնողական մոտեցմանը բանակի բարձրագույն հրամանատարության ընդդիմացումը⁴, ինչպես նաև՝ 1990-ական թթ. կեսերին բարձրագույն հրամանատարության կողմից վարչապետ Ն. Էրբաքանի իսլամամետ արտաքին քաղաքականությանը Իսրայելի հետ ռազմաքաղաքական դաշինքի ձևավորման հակադրումը⁵:

ԱԶԿ-ի կառավարման շրջանում պետության իրավական ու ինստիտուցիոնալ ոլորտում ձեռնարկված բարեփոխումների արդյունքում բանակը կորցրեց արտաքին քաղաքականության

---

² Aksu M., Türk dış politikası karar alma mekanizmasında Türk silahlikuvvetlerinin etkinliği ve 2003 sonrası değişim, Süleyman Demirel Üniversitesiİktisadi ve İdari BilimlerFakültesi Dergisi, Y.2012, C.17, S.3, s. 454.

³ Eldem T., Democratic Control and Military Effectiveness of the Turkish Armed Forces, Reforming Civil-Military Relations in New Democracies: Democratic Control and Military Effectiveness in Comparative Perspectives, Ed. A. Croissant, D. Kuehn, Springer International Publishing AG 2017, p. 171.

⁴ Նախագահ Օզալի քաղաքականության և որոշման արդյունքում թուրքիան կարևոր և էական աջակցություն ցույց տվեց կոալիցիոն ուժերին, սակայն բուն ռազմական գործողություններին ընդդեմ Իրաքի չմասնակցեց: Ավելի մանրամասն տես՝ Brown S. C., Turkey in the Gulf wars of 1991 and 2003, Turkish Studies, Vol. 8, No. 1, March 2007:

⁵ Bir Ç. and Sherman M., Formula for Stability: Turkey Plus Israel, Middle East Quarterly, Fall 2002, pp. 23-33.

ոլորտում որոշումների կայացման վրա ունեցած իր ազդեցիկ դերակատարությունը⁶: Դա լավագույնս ի ցույց դրվեց 2005 թ. և հատկապես 2010 թ. Ազգային անվտանգության քաղաքական փաստաթղթերի (Milli Güvenlik Siyaset Belgesi) մշակման ու ընդունման գործում⁷: Դրա առավել ցայտուն դրսևորումներից էր ԱԶԿ-ի արտաքին քաղաքականության ակտիվությունը հատկապես Մերձավոր Արևելքում: Թուրք հետազոտող Մ. Ալթունըշըքն իրավացիորեն նշում է, որ ներքին քաղաքական կյանքում վերափոխումները և հատկապես բանակի դերակատարության թուլացումը ԱԶԿ-ին Մերձավոր Արևելքում Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության ապաստանվածայնացման (desecuritization) հնարավորություն տվեց⁸: Հենց արտաքին ու տարածաշրջանային քաղաքականության ապաստանվածայնացումը նաև հնարավոր դարձրեց արտաքին քաղաքական օրակարգի սահմանումը կենտրոնացնելու ԱԶԿ-ի ձեռքում: ԶՈւ ԳՇ Ռազմական սկադեմիաների հրամանատարության կողմից 1990-ական թթ. Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության հիմնադրույթների մասին հրատարակված աշխատության մեջ նշվում էր, որ «Մերձավոր Արևելքում Թուրքիայի առաջնորդ դառնալու ձգտումները ոչ միայն անհիմն, այլև մերժելի են»⁹: Նման աշխատությունների հրատարակումներով՝ ԶՈւ ԳՇ-ն տարբեր

⁶ Balci A., Türkiye Dış Politikası: ilkeler, aktörler, uygulamalar, İstanbul, 2013, s. 261-262.

⁷ Ավելի մանրամասն տես Հովսեփյան Լ., Թուրքիայի պաշտպանական համակարգի արդիականացումը և անվտանգության ոլորտի բարեփոխումները, Երևան, 2014:

⁸ Altunışık Benli M., Turkey's Soft Power in a Comparative Context: The South Caucasus and the Middle East, The Great Game in West Asia, ed. M. Kamrava, Oxford University Press 2016, pp. 172.

⁹ Koçer G., 1990'lı yıllarda askerî yapı ve Türk dış politikası, ODTÜ Gelişme Dergisi, 29 (1-2), 2002, s. 100.

հարցերի ու խնդիրների նկատմամբ արտահայտում էր իր մոտեցումները:

Ուստի, ԱԶԿ-ի արտաքին քաղաքականության տեսլականի կյանքի կոչման համար բանակի ինստիտուցիոնալ ինքնավարությունն ու դերը սահմանափակող լուրջ գործոն էր: Զինվորականության դերակատարության թուլացումը ԱԶԿ-ին ազատեց «կապանքներից» և արտաքին ու անվտանգային քաղաքականության ոլորտում լիակատար ազատություն տվեց:

Կառավարության ակտիվ ջանքերը ՌԲՓ-ի վերափոխման, բանակի քաղաքական դերակատարության ու ազդեցության նվազեցման ուղղությամբ նպատակ ունեին ապահովել այդ քաղաքական ուժի կենսունակությունը, ապահովագրել հնարավոր վտանգներից, և պարարտ հող պատրաստել սեփական տեսլականի վրա հիմնված արտաքին քաղաքականության իրականացման համար:

Բանակի ազդեցիկ դերը կաղապարում էր ԱԶԿ-ի հավակնոտ արտաքին քաղաքականությունը՝ դա ընկալելով որպես արկածախնդրային: Ինչպես նկատում է Զ. Օնիշը՝ Մերձավոր Արևելքի և իր ընդարձակ հարևան տարածաշրջանների նկատմամբ Թուրքիայի քաղաքականության աճն ու շեշտադրումները պայմանավորված էին նաև երկրի ներսում, ներպետական համակարգում գոյություն ունեցած ուժային հարաբերակցությունների փոփոխություններով: Թուրքիայի քաղաքական համակարգի առանցքային դերակատարներ հանդիսացող զինվորականությունն ու քեմալական բյուրոկրատիան, այդ թվում նաև արտաքին գերատեսչությունը, կորցրեցին պետության մեջ գերակա կարգավիճակը, քանի որ

ԱԶԿ-ն հեզեմոն կարգավիճակ ձեռք բերեց քաղաքական ու պետական համակարգում¹⁰:

Անվտանգային ինքնության փոխակերպումը. հին և նոր մոտեցումներ

Զինվորականության դերի թուլացմամբ ԱԶԿ-ն արտաքին քաղաքականության հարացույցի փոփոխության լայն հնարավորություն ունեցավ: Սկսեց վերաձևման ենթարկվել նաև այդ երկրի անվտանգային ինքնությունը¹¹ (security identity), որն արտաքին քաղաքականության, աշխարհաքաղաքական նոր տեսլականի անբաժանելի մասն է: Երկրի ներսում իսլամական ինքնության և թուրքական ազգայնամոլության աճն ու դրանց նորովի միաձուլումն էական ազդեցություն ունի արտաքին քաղաքականության վրա: ԱԶԿ-ի նոր ազգայնականությունը, որում գերակայող է իսլամականությունը (*կամ իսլամական ինքնությունը*)¹², անպայմանորեն ազդում է արտաքին քաղաքականության և անվտանգային ընկալումների վրա:

---

¹⁰ Öniş Z., Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East, Mediterranean Politics, Vol. 19, No. 2, 2014, p. 207.

¹¹ Եզրույթը շրջանառության մեջ է դրվել գերմանացի հետազոտող Լ. Գյոթշելի կողմից, ըստ որի՝ անվտանգային ինքնությունը երկար ժամանակ պետության բնակչության և քաղաքական էլիտայի կողմից յուրացված անցյալի վարքագծի, ընկալումների ու միջերի արդյունքն է: Անվտանգային ինքնությունը կարող է վերաձևման ենթարկվել՝ կախված արտաքին միջավայրի նկատմամբ երկրի տեղի ու դերի վերագնահատումից: Անվտանգային քաղաքականության ընտրությունը պայմանավորված է նաև անվտանգային ինքնությամբ: Տես Goetschel L., The Foreign and Security Policy Interests of Small States in Today's Europe, Small States inside and outside the European Union: Interests and Policies, ed. L. Goetschel, Springer-Science+Business Media, 1998, pp. 13-33:

¹² Saraçoğlu C., Demirkol Ö., Nationalism and Foreign Policy Discourse in Turkey Under the AKP Rule: Geography, History and National Identity, British Journal of Middle Eastern Studies, Vol. 42, No. 3, 2015, pp. 306-307.

Բացի այն ակնհայտ իրողությունը, որ Թուրքիայի ներկայիս արտաքին քաղաքականության մեջ չափազանց մեծ է ինքնության դերը, այն լրջորեն ազդում է նաև անվտանգային քաղաքականության վրա՝ վերափոխելով ու վերակերտելով անվտանգային ինքնությունը, ինչը երկար ժամանակ հիմնված էր քեմալական աշխարհընկալման ու նորմատիվային, արժեքային բազայի վրա: Այստեղ չափազանց կարևոր է ռազմական մշակույթը, որը թեև դժվար ձևափոխվող է, սակայն այն էականորեն ազդեցություն է կրում պետության քաղաքացիական, քաղաքական և ռազմավարական մշակույթից: Ռազմական մշակույթը մենք դիտարկում ենք առավելապես նորմատիվային առումով, այսինքն՝ այն նորմերը, արժեքները, ընկալումներն ու գաղափարները, որոնք ընկած են դրա հիմքում: Բնականաբար դոմինանտ սոցիալական ու գաղափարախոսական արժեհամակարգը երկար տարիների կայուն գոյության ընթացքում ազդում է նաև ռազմական մշակույթի վրա: Սա էլ անվտանգային ինքնության կարևոր բաղադրիչներն է:

Թուրքական զինվորականության աշխարհաքաղաքական ու արտաքին քաղաքական մոտեցումներն ու ընկալումները նախկինում տեղավորվում էին քեմալական պաշտպանողական արտաքին քաղաքականության¹³ մեջ, որը հետօսմանյան հանրապետական Թուրքիայի ռազմաբյուրոկրատական էլիտայի ռազմավարական մտածողության անքակտելի մասն էր երկար

---

¹³ Սա կարելի է դիտարկել պաշտպանական ռեալիզմի տեսության շրջանակում, ըստ որի՝ պետությունը որդեգրում է առավելապես պաշտպանական, ստատուս-քվոյի պահպանմանն ուղղված, չափավոր ու գուսպ արտաքին քաղաքական ռազմավարություններ:

Ժամանակ¹⁴: Յ. Լեսերը նկատում է, որ ժամանակակից հանրապետության պատմության գրեթե ողջ ընթացքում անվտանգային մտածողությունը ձևավորվում էր բարձրագույն զինվորականության նեղ խմբի, արտաքին գերատեսչության պաշտոնյաների ու աշխարհիկ էլիտաների կողմից, որոնց միավորում էր գաղափարական ընդհանրությունն ու աշխարհիկությունը¹⁵: Եվ քանի որ նշյալ դերակատարների միասնականությունն ու պետական համակարգում գերակայությունը մշտական կամ շարունակական երևույթ էր, դա էլ ձևավորում էր ոչ միայն անվտանգային քաղաքականության օրակարգը, այլ նաև՝ անվտանգային ինքնությունը: Այս համատեքստում կարևոր էր բանակի՝ պետական համակարգում նաև համակարգաստեղծ ինստիտուտի դերակատարությունը, որից այն այլևս զրկված է:

Այդ ռազմավարական մտածողության իմաստը, որքան հնարավոր է, Թուրքիան տարբեր ռիսկերից ու արկածախնդրություններից հեռու պահելն էր: Պաշտպանողական աշխարհաքաղաքականության մեջ առաջնայինը Թուրքիայի տարբեր ռիսկերով ու վտանգներով լեցուն աշխարհագրական միջավայրում գտնվելու հանգամանքը, և դրանով պայմանավորված երկրի միջազգային քաղաքականությունը ձևավորելու հարցում բանակի ակտիվ դերակատարության ստանձնումն էր՝ որպես առաջնային դերակատարի¹⁶:

---

¹⁴ Yeşiltaş M., The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy, Turkish Studies, Vol. 14, No. 4, 2013, pp. 661-687.

¹⁵ Lesser I., The Evolution of Turkish National Security Strategy, Turkey's Engagement with Modernity, Conflict and Change in the Twentieth Century, ed. C. Kerslake, K. Oktem, P. Robins, London: Palgrave Macmillan 2010, p. 263.

¹⁶ Yeşiltaş M., The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy, p. 666.

Զինվորականության դերակատարության թուլացմամբ ԱԶԿ-ն չեզոքացրեց նաև արտաքին քաղաքականության վրա նրանց ազդեցությունը՝ ձևավորելով սեփական արտաքին քաղաքական խոսույթն ու առաջնահերթությունները: Նոր աշխարհաքաղաքական տեսլականը վերափոխեց ազգային պետության հայեցակարգը, պետական ինքնության նկատմամբ քեմալական դիսկուրսը՝ վերափոխելով նաև Թուրքիայի միջազգային և տարածաշրջանային դերակատարությունները¹⁷ կամ առնվազն դերային ընկալումները: ԱԶԿ-ի իշխանության գալուց հետո «Խաղաղություն երկրում, խաղաղություն աշխարհում» քեմալական արտաքին քաղաքական կարգախոսի և քեմալական աշխարհայացքի հիման վրա ձևավորված պաշտպանողական արտաքին քաղաքական խոսույթի գերակայությունն աստիճանաբար թուլացավ¹⁸: Փոխարենը, երկրի ներսում ներքին համակարգային փոխակերպումներով հանդերձ՝ ԱԶԿ-ն նախկին քեմալական աշխարհաքաղաքական տեսլականը փոխարինեց Թուրքիայի՝ քաղաքակրթական ու իսլամական ինքնությամբ կառուցվող տեսլականի, որում ստանձնելիք դերակատարությունն ու բազմատարածաշրջանային ինքնությունն առաջնային էին¹⁹:

Ուսումնասիրելով թուրքական բանակին բնորոշ աշխարհաքաղաքական մտածողության բաղադրիչները՝ Մ.

¹⁷ Արտաքին քաղաքականության մեջ ազգային դերակատարման հայեցակարգի մասին ավելի մանրամասն տես Holsti K., National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, International Studies Quarterly, Vol. 14, No. 3 (Sep. 1970), Başer E., Shift-of-axis in Turkish Foreign Policy: Turkish National Role Conceptions Before and During AKP Rule, Turkish Studies, Vol. 16 (3), 2015.

¹⁸ Yeşiltaş M., The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy, pp. 661-687.

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 670-671:

Յեշիլթաշը փաստում է, որ դա էական գործոն էր երկրի ներքին ու արտաքին քաղաքականության մեջ իրեն բացառիկ դերակատարություն վերապահելու տեսանկյունից: Բանակն օգտագործում էր աշխարհաքաղաքականությունը Թուրքիան ոչ միայն աշխարհագրականորեն, այլև որպես սոցիալական օրգանիզմ կերտելու, այսինքն՝ հասարակությունը մշակութապես ու գաղափարապես կերտելու նպատակով: Բանակի աշխարհաքաղաքական մտածողությունը ազգայնական էր, որն իրեն էր վերապահում թուրքական հայրենիքի ու թուրքական ինքնության (էթնիկական) խնամակալությունն ու պաշտպանությունը: Թուրքական ինքնությունը դիտարկվում է էթնոցենտրիզմի դիրքերից, որը պետք է ապահովի թուրքական պետության հոմոգենությունը²⁰: Չնայած Թուրքիայի աշխարհագրական դիրքն ու աշխարհաքաղաքական բացառիկությունն առանցքային են թե քեմալական, և թե այլընտրանքային աշխարհաքաղաքական մտածողությունների համար, այդուհանդերձ, խնդիրը դրանց յուրովի վերաթևորման մեջ է, որն էականորեն է անդրադառնում արտաքին ու անվտանգային քաղաքականության շահերի ու տեսլականի փոփոխության վրա: Օրինակ՝ քեմալական աշխարհաքաղաքական մտածողության առանցքային բաղադրիչներից էր հոմոգեն, էթնիկապես միատարր հասարակության ու ազգային պետության կայացումն ու զարգացումը, մինչդեռ ԱԶԿ-ն որպես այլընտրանքային աշխարհաքաղաքական մտածողության կրող՝ թուրքական պետության տեղն ու դերը դիտարկում է առավելապես իսլամական քաղաքակրթական արեալի տիրույթում, ապաէթնիկացված հանրույթի մոդելով: Իսկ այս հասարակական

²⁰ Ögür B., The army in Turkey and geopolitical mentality (Türkiye’de Ordu ve Jeopolitik Zihniyet), Book Review, Turkish Studies, Vol 19, No. 1, 2018, pp. 166-168.

մոդելի մեջ առավել էական գործոն է դառնում իսլամական քաղաքրիչը:

ԱԶԿ-ն աստիճանաբար փոխեց ոչ միայն Թուրքիայի աշխարհաքաղաքական տեսլականն ու արտաքին քաղաքականության ընկալումները, այլև ձևավորեց անվտանգության նոր ինքնություն, որն իր մեջ ամբողջացնում էր մի կողմից ավանդական ընկալումները, մյուս կողմից այնպիսի նոր իրողություններ, ինչպիսիք են՝ Թուրքիայի տարածաշրջանային հավակնություններն ու իրեն վերապահվող պատասխանատվությունը կամ առաքելությունը հարակից տարածաշրջաններում:

Այս համատեքստում ուշագրավ է թուրքական բանակի դերի վերաիմաստավորման արդի խոսույթը: Անխուսափելիորեն, Թուրքիայի իշխանությունների՝ արտաքին քաղաքականության ու աշխարհաքաղաքական տեսլականի վերասահմանման մեջ վերափոխվում է նաև թուրքական բանակի նոր առաքելության շրջանակը: Այս առումով բավական բնութագրական է ԱԶԿ-ի գլխավոր քարտուղար Մ. Շահինի՝ 2018 թ. փետրվարի 21-ին Աֆրիկի ռազմագործողության կապակցությամբ հնչեցրած միտքը, որ «ոչ միայն Անատոլիայի և Թրակիայի, այլև ողջ ճնշված և տուժված ժողովուրդների, իսլամական համայնքի վերջին հայրենիքն այս հողն է, վերջին բանակը թուրքական բանակն է»²¹: Մի քանի անգամ Էրդողանն իր ելույթներում ընդգծելով այդ շեշտադրումը՝ թուրքական բանակը ներկայացրել է որպես նաև տարածաշրջանում ճնշվածների ու տառապյալ ժողովուրդների պաշտպանության երաշխավոր: Այսպիսով, բանակին վերագրվում

²¹ AK Parti Genel Sekreteri Şahin: Bütün İslam ümmetinin son ordusu Türk ordusudur, <https://aa.com.tr/tr/politika/ak-parti-genel-sekreteri-sahin-butun-islam-ummetinin-son-ordusu-turk-ordusudur/1066170>

է նաև քաղաքակրթական ու արժեքային նոր առաքելություն, ինչը դուրս է քեմալական «թուրքական հայրենիքի» պաշտպանության պատասխանատվության հստակ սահմաններից ու ընկալումներից:

Ինչպես իրավացիորեն նշում են թուրք հետազոտողներ Ջ. Սարաչօղլուն և Օ. Դեմիրքուլը՝ մինչ քեմալական ազգայնականությունը Թուրքիայի տարածքը մեկնաբանում էր պաշտպանողական տեսանկյունից, որպես հայրենիք, որն ազատագրվել էր և դեռ պետք է պաշտպանվեր արտաքին ու ներքին թշնամական անվերջանալի դավադրություններից, ԱԶԿ-ական ազգայնականությունն այդ նույն աշխարհագրությունը դիտարկում է առավելապես հավակնոտ դիրքերից՝ որպես մշակութային ու քաղաքական կենտրոն, որից պետք է տարածվի Թուրքիայի քաղաքական ազդեցությունը հարևան տարածաշրջաններում²²: Այս համատեքստում, ըստ Հ. Թաբաքի, հետքեմալիստական (post-Kemalist) արտաքին ու ներքին քաղաքականության բաղկացուցիչները կամ նորմերը՝ օսմանականություն, ապաեթնիկացված ազգություն, թուրքական իսլամի խթանում և իսլամական ինտերնացիոնալիզմ, վերաձևեցին Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունը քաղաքակրթական առումով և զարգացրեցին նախկին Օսմանյան տիրապետության տակ գտնված իսլամական համայնքների հետ կապերը²³:

Կարող ենք ասել, որ արտաքին ու աշխրհաքաղաքական նոր տեսլականի որդեգրմամբ արդեն իսկ վերափոխման է ենթարկվել Թուրքիայի անվտանգային ինքնությունը: Թե ինչպիսի արտաքին ու անվտանգային քաղաքականություն կընդունի պետությունը,

²² Saraçoğlu C., Demirkol Ö., նշվ. աշխ., էջ 312.

²³ Tabak H., *The Kosovar Turks and Post-Kemalist Turkey: Foreign Policy, Socialisation and Resistance*, London: I.B. Tauris, 2016, p. 272.

կախված է նրա անվտանգային ինքնությունից²⁴: Երկրում տեղի ունեցած ինստիտուցիոնալ, օրենսդրական, արժեքային վերափոխումները կերտեցին անվտանգության նոր ինքնություն, որը էականորեն տարբերվում էր անվտանգության քեմալական ընկալումներից ու ինքնությունից: ԱԶԿ-ն Թուրքիայի անվտանգության ավանդական պատկերացումները (քրդական հիմնախնդիր, տարածքային մասնատման վտանգ, ռազմական մեծ ներուժի ապահովում) կարողացավ սինթեզել այնպիսի նոր ընկալումների հետ, ինչպիսիք են՝ տարածաշրջանային առաջնորդությունը, ակտիվ ներգրավվածությունն ու պատասխանատվությունն իր հարակից տարածաշրջանային անվտանգության համակարգերում, տարածքային հավակնությունները և այլն:

Անվտանգային քաղաքականության միտումները.

հավակնություններ, միլիտարիզացիա, անվտանգայնացում

Վերջին տարիներին Թուրքիայի արտաքին ու անվտանգային քաղաքականությունն էական վերափոխումների է ենթարկվել, որոնք ինչպես արտաքին միջավարի, այնպես էլ ներքին համակարգային փոխակերպումների հետևանք են: Ակնհայտ է, որ Թուրքիայի ներքաղաքական և ներպետական դաշտում վերջին տարիներին տեղի ունեցած գործընթացներն էականորեն ազդում են ինչպես այդ երկրի արտաքին քաղաքական առաջնահերթությունների սահմանման, այնպես էլ անվտանգային քաղաքականության վերաձևման վրա: Չափազանցություն չէ պնդել, որ արդի անվտանգային քաղաքականությունն ու

---

²⁴ Goetschel L., The Foreign and Security Policy Interests of Small States in Today's Europe, pp. 13-33.

արտաքին քաղաքականությունը ձևավորվում են առավելապես այդ երկրի ներքին իրողություններով, այսինքն՝ շատ դեպքերում ներքաղաքական գործոնների համախումբն է պայմանավորում դրանք:

Արդի անվտանգային քաղաքականության տեսանկյունից ուշագրավ են միլիտարիզացիայի միտումները: Ներկայում Թուրքիայում արտաքին ու տարածաշրջանային քաղաքականության միլիտարիզացիան, բացի արտաքին գործոնները, պայմանավորված է նաև քաղաքական էլիտայի ու վերնախավի ընկալումներով ու տարածաշրջանային հավակնություններով: Եթե նախկինում արտաքին քաղաքականության մեջ ռազմական ներուժի ակնհայտ դերը հիմնականում կապված էր զսպման քաղաքականության, սպառնալիքների դիմագրավման հետ, ապա ներկայումս, բացի դրանից, այն ընդունել է իշխող էլիտայի ռազմաքաղաքական հավակնությունների իրականացման դերը: Այլ կերպ ասած՝ նախկինում պաշտպանողական կամ կանխարգելիչ, իսկ ներկայումս հարձակողական կամ նախաձեռնողական բնույթ է կրում:

Թուրքիայի անվտանգային ինքնության, ինչպես նաև հավակնոտ տարածաշրջանային քաղաքականության մեջ ռազմական ուժն ու կարողությունները մեծ կարևորություն ունեն: Սիրիայի տարածքում իրականացված ռազմագործողությունները, Թուրքիայի տարածքից դուրս՝ Կատարում և Սոմալիում ռազմաբազաների տեղակայումը, տեղական ռազմաարդյունաբերության արագ զարգացումը ցույց են տալիս Անկարայի՝ ռազմական բաղադրիչի կարևորությունն իր գլոբալ ու տարածաշրջանային քաղաքականության մեջ:

Ռազմական վերլուծաբան Ջ. Քասափոզլուի դիտարկմամբ՝ Անկարան տարածաշրջանային նոր տեսլական է սահմանել, և

գնալով մեծանում է ռազմական ներուժի միջոցով դրան աջակցելու միտումը: Թուրքիայի պաշտպանական պլանավորման և ռազմաստրատեգիական մտածողության (տեսլականի) մեջ վերջին շրջանի ամենակարևոր քայլը իր տարածքից դուրս օտարերկրյա ռազմաբազաների հիմնումն ու համալրումն էր Կատարում, Սոմալիում և Սիրիայի հյուսիսում, որով Թուրքիան ապահովեց ռազմական ներկայությունը արևելյան Միջերկրականից մինչև Ադենի ծովածոց և Պարսից ծոց²⁵: Թուրքական մամուլում տեղեկություններ հայտնվեցին 2019թ. Թուրքիայի կողմից Հյուսիսային Կիպրոսի թյուրքական հանրապետության ավերին խոշոր ռազմածովային բազա հիմնելու ծրագրի մասին, որի նպատակը Արևելյան միջերկրականում թյուրքական ռազմական դոմինանտության հաստատումն ու ապահովումն է²⁶: Նման բազայի ստեղծումը կիպրական խնդրում առավելությունների ապահովումն ու ուժային հարկադրանքի մեծացումն է, որի

---

²⁵ Kasapoğlu C., Türkiye'nin yeni bölgesel savunma vizyonu, <https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiyenin-yeni-bolgesel-savunma-vizyonu/1023221>. Բացի Կատարում և Սոմալիում բացված ռազմաբազաներից, Թուրքիան ռազմական ներկայություն ու հենակետեր ունի Հյուսիսային Կիպրոսում, Սիրիայում, Իրաքում և Ադրբեջանում: Մասնավորապես, Նախիջևանի ինքնավար հանրապետությունում առկա է մշտական զինվորական կոնտինգենտ և ռազմական խորհրդականների խումբ: Տե՛ս Հովսեփյան Լ., Թուրքիայի արտաքին և անվտանգային քաղաքականության փոխակերպումները. վերագնահատելով Հայաստանի անվտանգության մարտահրավերները, Հայկական բանակ, N 4 (98), 2018, էջ 33-48:

²⁶ Դեռ 2018 թ. օգոստոսին Թուրքիայի ռազմածովային ուժերի հրամանատարությունն այդ ռազմաբազայի ստեղծման առաջարկով դիմել էր արտաքին գործերի նախարարությանը: Տե՛ս Doğru Akdeniz'de kritik hamle: Türkiye Kıbrıs'a deniz üssü kuruyor, <https://www.aydinlik.com.tr/dogu-akdeniz-de-kritik-hamle-turkiye-kibris-a-deniz-ussu-kuruyor-turkiye-aralik-2018-2>

նպատակը Հունաստանի, Կիպրոսի հանրապետության ու Իսրայելի դեմ այդ շրջանում գերակայության ապահովումն է²⁷:

Իր տարածքից դուրս ռազմաբազաների տեղակայումն աննախադեպ է Թուրքիայի անվտանգային ու պաշտպանական քաղաքականության մեջ: Նախկինում ավանդաբար Թուրքիան էր իր տարածքում տեղակայում օտարերկրյա ռազմաբազաներ ու ուժեր: Թուրքիան համարվում էր անվտանգության սպառող պետություն, որի ռազմական ներուժն ու կարողությունները ամբողջացվում էին հավաքական անվտանգության ռազմավարության մեջ: Ներկայում, սակայն, Թուրքիայի ռազմական կարողությունների ու ներուժի մեծացումը հնարավորություն է տալիս սեփական անվտանգության ռազմավարության մեջ լինել ինքնաբավ և հանդես գալ անվտանգության ապահովողի ու մատակարարի դերով:

Սառը պատերազմի ավարտից հետո Թուրքիայի շուրջ ստեղծված աշխարհաքաղաքական միջավայրը, սպառնալիքների նոր բնույթն ու մարտահրավերները առաջին պլան էին մղում ռազմական հզոր ուժերի գոյության անհրաժեշտությունը: Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության մեջ 1990-ական թթ. կիրառվող միջոցների մեջ կարևոր դեր ունեւր ռազմական գործոնը՝ ռազմական ուժի ցուցադրում ու ուժի կիրառման սպառնալիք, անդրսահմանային գործողություններ, սպառազինման ու ռազմական ծախսերի մեծություն, ռազմական դաշինքի ձևավորում և այլն: Հարկ է ընդգծել, որ ներքաղաքական կյանքում, ինչպես նաև արտաքին քաղաքականության մեջ բանակի դերի մեծացումը պայմանավորված էր նաև 1990-ականներին քաղաքական

²⁷ Վերջին տարիներին Արևելյան Միջերկրականում հաճախակի են լարվածությունները մի կողմից Թուրքիայի, մյուս կողմից Կիպրոսի հանրապետության, Հունաստանի ու Իսրայելի միջև՝ էներգետիկ պաշարների հետախուզման ու արդյունահանման ծրագրերի պատճառով:

իշխանությունների թուլությամբ և քաղաքական անկայունությամբ²⁸: Մակայն սրանք առավելապես պայմանավորված էին Թուրքիայի անվտանգային միջավայրով: Ներկայում Թուրքիայում արտաքին քաղաքականության միլիտարիզացիան, բացի արտաքին գործոնները, պայմանավորված է նաև քաղաքական էլիտայի ու վերնախավի ընկալումներով ու տարածաշրջանային հավակնություններով: Եթե նախկինում արտաքին քաղաքականության մեջ ռազմական ներուժի ակնհայտ դերը հիմնականում կապված էր զսպման քաղաքականության, սպառնալիքների դիմագրավման հետ, ապա այժմ, բացի դրանից, այն ընդունել է իշխող էլիտայի ռազմաքաղաքական հավակնությունների իրականացման դերը: Այլ կերպ ասած՝ նախկինում պաշտպանողական կամ կանխարգելիչ, իսկ ներկայում՝ հարձակողական կամ նախաձեռնողական բնույթ է կրում:

ԱԶԿ-ի ունիզիոնիստական նախապատվությունները²⁹ (preferences), որոնք ձևակերպվում են որպես պետական-ազգային շահ, ուղղված են տարածաշրջանում ստատուս-քվոյի վերանայմանը, և իշխող էլիտայի արտաքին քաղաքական, ռազմաքաղաքական հավակնությունների իրականացմանը: Էլիտայի կողմից ռազմական ծախսերի մեծացումը, ինչը պայմանավորված է գաղափարախոսական հիմքով տարածքային հավակնությունների իրականացմամբ, գուտ

²⁸ Koçer G., 1990'lı yıllarda askerî yapı ve Türk dış politikası, ODTÜ Gelişme Dergisi, 29 (1-2), 2002, s. 123-133.

²⁹ Միջազգային հարաբերությունների լիբերալիզմի տեսության մեջ պետությունների արտաքին քաղաքական նախապատվությունների կարևորության մասին տես Moravcsik A., Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics, International Organization, Vol. 51, Issue 4, 1997, p. 521.

նախապատվություններից բխող փոփոխություն է արտաքին քաղաքական ռազմավարության մեջ³⁰: Այս համատեքստում, ինչպես արդեն վերևում անդրադարձել ենք, 1990-ական թթ. և ԱԶԿ-ի իշխանության հատկապես երկրորդ շրջանից սկսած ռազմականացման հանգամանքների միջև առկա են տարբերություններ: Երկրորդի դեպքում գերակայում են էլիտայի համոզմունքներից բխող նախապատվությունները և դրանից բխող միլիտարիզացիան:

Այս համատեքստում պետությունը ոչ թե դերակատար է, այլ ներկայացուցչական ինստիտուտ, որի միջոցով անհատների ու սոցիալական խմբերի նախապատվությունները և սոցիալական իշխանությունը վեր է ածվում պետական քաղաքականության: Անհատները, սոցիալական խմբերն իրենց նպատակներն իրագործելու համար դիմում են պետությանը, քանի որ անհատական վարքագծով հնարավոր չէ հասնել դրա արդյունավետ իրագործմանը³¹: Այսինքն, նաև արտաքին քաղաքականության մեջ պետության քաղաքականությունը պայմանավորված է անհատական կամ խմբային նախապատվությունների առաջնահերթությունից: Այս առումով, կոնստրուկտիվիստներն ընդգծում են պետության արտաքին քաղաքական նախապատվությունների ձևավորման վրա էլիտայի կամ առաջնորդի անձնային հատկանիշների, ինքնության, արժեքների, համոզմունքների ու աշխարհնկալման էական դերակատարությունը, որոնց հիման վրա էլ ձևակերպվում ու մատուցվում է ազգային-պետական շահը: Պետության ու էլիտայի ինքնությունը կարևոր է դառնում միջազգային հարաբերություններում: Այս ամենը հանգեցնում է ինչպես քաղաքական մշակույթի վերափոխմանն, այնպես էլ, որոշ

³⁰ Նույն տեղում, էջ 521:

³¹ Նույն տեղում, էջ 513-553:

դեպքերում նաև, դրանից բխող ռազմական մշակույթի կերպափոխման: Ինչպես գտնում են քննադատական կոնստրուկտիվիզմի հետևորդները՝ պետությունների ինքնությունները (state identity) կայուն և անփոփոխ չեն, զարգանում և վերամշակման են ենթարկվում մշտապես, ինչը տեղի է ունենում արտաքին ու անվտանգային քաղաքականության միջոցով: Պետության ինքնությունը մշտապես կազմավորվում և պահպանվում է արտաքին և անվտանգային քաղաքականության իրականացմամբ³²:

Ներկայիս իշխանությունների տարածաշրջանային ռևիզիոնիստական քաղաքականության, հավակնությունների ու ընկալումների համատեքստում էր Էրդոհանի կողմից օրակարգ բերված «Ազգային ուխտը» (Misak-ı Milli), որը դարձավ վերջին տարիներին Թուրքիայի պաշտոնական, քաղաքական ու վերլուծական դիսկուրսի կարևոր բաղադրիչներից մեկը: Դրան գուցա հեռ վերջինիս կողմից բարձրացվեց Լոզանի պայմանագրի վերանայման հարցադրումը, որը ևս պատահական չէ: 2016 թ. հոկտեմբերին Էրդոհանը հայտարարեց, որ Թուրքիայի արևմտյան և հարավային սահմաններում «Ազգային ուխտով» հռչակված նպատակները ցավալիորեն չեն իրագործվել, 20 մլն կմ² տարածքից Թուրքիայի տարածքը կրճատվել է 780 հզ. կմ², և 2016 թ. չեն առաջնորդվելու 1923 թ. հոգեբանությամբ³³: 2017 թ. նոյեմբերին Էրդոհանը հայտարարեց, որ քեմալական ազգայնական շարժման սկզբում հռչակված «Ազգային ուխտին» չեն կարողացել տեր

³² Campbell D., *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1998, p. 1-13.

³³ Cumhurbaşkanlığı Erdoğan'dan 'Misak-ı Milli' mesajı, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-misak-i-milli-mesaji-40252990>

կանգնել, իսկ այժմ Իրաքում և Սիրիայում տեղի ունեցող զարգացումների պատճառով ստիպված են տեղ կանգնել դրան: Ներկայում, ըստ նրա, Սիրիայում՝ Իդլիբում և Աֆրինում թուրքական ուժերի գործողությունները «Ազգային ուխտի» տրամաբանության շրջանակում են³⁴:

Այս առումով Թ. Աքչամը պատահական չի համարում Էրդողանի կողմից «Ազգային ուխտի» օրակարգ բերելը՝ նշելով, որ այսօր Թուրքիան ավելի հզոր երկիր է, քան Առաջին աշխարհամարտից հետո, ուստի ավելի լավ հնարավորություններ ունի պետության սահմանն ըստ այդ ծրագրի ընդարձակելու համար: Խնդրի էությունը կայանում է նրանում, որ արդի պահպանողական-իսլամական էլիտան հավատացած է, որ արևմտամետ, աշխարհիկ-քեմալիստական վարչակարգերը ձախողել են «Ազգային ուխտի» իրականացման հեռանկարը, ուստի իրենք լիովին մտադիր են բավարարել և կյանքի կոչել այդ տեսլականը³⁵: Ըստ Բ. Օրանի՝ Մոսուլի նկատմամբ արդի քաղաքական խոսույթն ու պատմական իրավունքների վերարժևորումը կարող է բացատրվել ծավալապաշտության տեսանկյունից³⁶:

Ավտորիտար ռեժիմների համար բանակը որպես կանոն վեր է ածվում ռեժիմի հենարանի ու երաշխավորի, իսկ արտաքին քաղաքականության ոլորտում մեծացնում անկանխատեսելի և

---

³⁴ Erdoğan: İdlib'de Afrin'de yapılan Misaki Milli'dir, <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2017/11/10/erdogan-milletin-mustafaya-sorunu-yok/>

³⁵ Akcam T., Comparing Erdoğan's Second Republic (2018) with Atatürk's First Republic (1923): Turkey's 100-Year Journey and its Relationship with the Past, https://www.academia.edu/37738480/00-0-MIT_Talk_10-23-18-M.Kemals_First_Erdog_an_Second_Republic.docx, p. 16.

³⁶ “Mosul should have been ours” statement could be explained by expansionism, <http://www.agos.com.tr/en/article/16850/mosul-should-have-been-ours-statement-could-be-explained-by-expansionism>

ագրեսիվ վարքագիծը: Ներքին և արտաքին գործունեություններով պայմանավորված ընթանում է արտաքին և տարածաշրջանային քաղաքականության միլիտարիզացիա, երբ քաղաքականության իրականացման հարցում առաջնային տեղ է հատկացվում ռազմական ներուժին: Այս առումով բնութագրական է Թուրքիայի նախագահի խորհրդական Յ. Բուլուքի կողմից Թուրքիայի նոր պաշտպանական հայեցակարգի սկզբունքների վերաբերյալ հրապարակված հոդվածը, ըստ որի՝ «անխուսափելի է նոր Թուրքիայի ռազմական ներուժի օգտագործումը դիվանագիտության մեջ..., և ուժեղ դիվանագիտությունը կարող է իրականացվել ուժեղ զինված ուժերով»³⁷:

Երկրի ներսում իշխանությունների կողմից անվտանգության նոր սպառնալիքների և օրակարգի սահմանամաբ բավականակտիվ ընթանում է հասարակական-քաղաքական կյանքի անվտանգայնացման գործընթաց: Իշխանության գալուց հետո ԱԶԿ-ի նախաձեռնած ապամանվտանգայնացման ընթացաշրջանը 2013-2014 թթ. սկսեց փոխվել՝ հիմք դնելով անվտանգայնացման նոր գործընթացի: Նույն կերպ նաև արտաքին ու տարածաշրջանային քաղաքականության ոլորտում ապամանվտանգայնացման նախկին քաղաքականությունը, որը որդեգրել էր Թուրքիայի կառավարությունը, ակնհայտորեն փոխվեց դեպի նոր անվտանգայնացում, երբ Թուրքիան սկսեց իր արտաքին քաղաքականությունը, հարևանների հետ հարաբերությունները կառուցել առավելապես անվտանգայնացման պրիզմայով: Միրիական հիմնախնդիրը և Թուրքիայի կողմից այդ երկրի տարածքում իրականացվող

³⁷ Yiğit Bulut: Yeni TSK konsepti oluşuyor, direnenler var, <http://www.birgun.net/haber-detay/yigit-bulut-yeni-tsk-konsepti-olusuyor-direnenler-var-99893.html>

ռազմագործողությունը, Իրաքի հետ լարված հարաբերությունները և Բաշիքայում ռազմաբազայի տեղակայումը, Հունաստանի հետ աճող լարվածությունն ու ռազմական ուժի ցուցադրման քայլերը, արևելամիջերկրածովյան շրջանում մեծացող լարվածությունը, տարբեր երկրներում ռազմաբազաների ու հենակետերի ստեղծումը, արցախյան հիմնախնդրով պայմանավորված Թուրքիայի ապակառուցողական ու հրահրիչ վարքագիծը, ԵՄ-ի հետ սկսված դիմակայությունը, ամերիկա-թուրքական հարաբերություններում առկա անվստահությունն ու լարվածությունը, ակնհայտորեն ի ցույց են դնում արտաքին քաղաքականության կոշտ անվտանգայնացման իրողությունը: Վերջին տարիներին Թուրքիայում շարունակաբար ընթանում է հասարակական-քաղաքական կյանքի ու արտաքին և տարածաշրջանային քաղաքականության անվտանգայնացման գործընթաց, ինչը զուգակցվում է ռազմականացման բարձր տեմպերի ու որակական փոփոխությունների հետ:

Եզրակացություն

Գերզաղափարականացված ավտորիտար վարչակարգերի կառավարման պայմաններում նպաստավոր կամ շարունակական պարտադրման արդյունքում իշխող վարչակարգի գաղափարախոսությունը ներթափանցում է բանակ: Նման վարչակարգերը որպես կանոն ձգտում են ոչ միայն իրենց ենթարկեցնել բանակը կամ առավելագույն չափով մեծացնել բանակի նկատմամբ սեփական հսկողությունը, այլ նաև այն բերելու սեփական գաղափարական դաշտ: Նման իրավիճակում բանակի նկատմամբ վերահսկողությունը, թեև օրենսդրորեն կարող է պատկանել խորհրդարանին, այդուհանդերձ, փաստացիորեն անցնում է իշխող վարչակարգի ձեռքը: Հատկապես 2016 թ. ձախողված ռազմական հեղաշրջման փորձից

հետո աստիճանաբար կարող է տեղի ունենալ բանակի հրամանատարության և քաղաքական վարչակարգի սերտաճում, երբ բանակը ոչ միայն գտնվում է տվյալ գաղափարական դաշտում, այլև ստանձնում է այդ արժեհամակարգի սատարողի ու պաշտպանի գործառույթներ: Նման սերտաճման պարագայում, երբ ժողովրդավարական վերահսկողության մեխանիզմները չեն գործում, բանակը դառնում է իշխանությունների համար գործիք թե ներքին, և թե արտաքին քաղաքականության մեջ: Որպես կանոն՝ նման համակարգերը դառնում են ավելի անկանխատեսելի և ազդեցիկ, քանի որ բանակն ամբողջությամբ գտնվում է հսկողության ու ազդեցության տակ, և զսպման ներքին մեխանիզմները բացակայում են կամ չեն գործում:

2016 թ. հուլիսյան ռազմական հեղաշրջման փորձից հետո բանակում իրականացվող մաքրագոտումները, բանակի ինստիտուցիոնալ ինքնության վերափոխման միտումներն ու քաղաքական իշխանությունների լուրջ ազդեցությունը բանակի նկատմամբ նախագահ Էրդողանի համար էական ազատություն են ապահովում նաև արտաքին ու տարածաշրջանային քաղաքականության անկաշկանդ իրականացման հարցում: Բանակն այլևս չի հանդիսանում այն էական հակակշռող ուժը, որը շատ դեպքերում հեռու էր պահում իշխանություններին անկանխատեսելի ու արկածախնդիր քայլերից: Քանի որ ավտորիտար ռեժիմներում արտաքին քաղաքականության ձևավորման մեջ չեն լինում շատ որոշում կայացնող միավորներ, առանցքային է դառնում տվյալ երկրի առաջնորդի անձնական

հատկանիշների դերը³⁸, ինչպես նաև նրա ընկալումներն ու արժեհամակարգը:

Տարիների ընթացքում բանակի քաղաքական դերի նվազեցման ուղղությամբ իրականացված օրենսդրական և կառուցվածքային փոփոխություններն էականորեն ազդել են բանակի՝ որպես ինքնավար ինստիտուտի դերակատարության վրա: Հանրապետական Թուրքիայում բանակը քաղաքական համակարգում «ֆաստացի վետոյի» իրավունքով հատուկ կարգավիճակ ուներ, երբ այն հասարակությանն ու բյուրոկրատական ապարատին սնուցում և պարտադրում էր իր արժեքները՝ դրանով դարձնելով զինվորականներին հեգեմոն և դոմինանտ քաղաքական համակարգում³⁹: ՋՈւ-ի նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկողության հաստատման և քաղաքական դերակատարության չեզոքացման ուղղությամբ ձեռնարկված բարեփոխումները նվազեցրեցին բանակի՝ որպես ինքնավար ինստիտուտի դերակատարությունը, ինչը փոխեց ՌԲՓ-ի էությունը: Սրանք էական նշանակություն ունեն այդ երկրի անվտանգային ինքնության ու անվտանգային քաղաքականության վերասահմանման ու կերպափոխման համար: ԱԶԿ-ն ոչ միայն կերպափոխեց Թուրքիայի աշխարհաքաղաքական տեսլականը, այլև ձևավորեց իր աշխարհաքաղաքական ու գաղափարախոսական տեսլականին ու աշխարհընկալմանը համապատասխան անվտանգային ինքնություն:

Բանակի հնարավոր սերտաճումը քաղաքական իշխանությունների հետ հնարավորություն կտա անվտանգային ու

³⁸ Öztop Anıl F., Türk dış politikası yapım sürecinde karar birimlerinin etkileri, İstanbul, Gündoğan yayınları 2016, s. 100.

³⁹ Gurcan M., Gisclon M., From Autonomy to Full-Fledged Civilian Control: The Changing Nature of Turkish Civil-Military Relations (IPC-Mercator Policy Brief), August 2016, p. 15.

արտաքին քաղաքական ոլորտում հանդես գալ ավելի համարձակ ու ազդեցիկ դիրքերից, ինչն էլ ավելի կմեծացնի իշխանությունների կողմից անկանխատեսելի քայլերի հավանականությունը: Արտաքին քաղաքականության իրականացման մեջ բանակի՝ որպես հակակշռող ինստիտուտի չեզոքացումն առավել անկանխատեսելի ու վտանգավոր կարող է դարձնել տարածաշրջանային հակամարտություններին Թուրքիայի ներգրավման տեսանկյունից: Թուրքիայում ընթացող հակաժողովրդավարական գործընթացները, իշխանությունների ավտորիտար բնույթն ու գերինքնավստահությունը մեծացնում են բանակը՝ արտաքին քաղաքականության ոլորտում որպես կարևորագույն միջոց օգտագործելու հնարավորությունը: Գնալով մեծանում են ռազմական բաղադրիչի և ուժի կիրառման միտումներն արտաքին ու տարածաշրջանային հավակնոտ քաղաքականության մեջ:

CURRENT TRENDS OF TURKEY'S SECURITY POLICY AND SECURITY IDENTITY TRANSFORMATION

Hovsepyan Levon
(Summary)

The military has had influential and exclusive role not only in socio-political processes in the Republic of Turkey, but also in the sphere of definition and implementation of foreign and security policy agendas. Especially in 1980 and 90s military took leading role in constituting and making of foreign and security policies. The military and army except its guardianship role in state structure, had serious counterbalancing and checking function to civil authorities in the foreign policy sphere. The weakening of the role of the military left the AKP free from bands and

provided complete freedom in the field of foreign and security. The neutralization of armed forces' institutional autonomy creates favorable conditions for transformation of its institutional identity. The institutional identity of the Turkish army, which has been underlying Kemalism and secularism for many years, is continuously transforming which is also associated with the weakening and neutralizing of army's institutional autonomy in the state system. With the weakening of the military's role, the AKP has transformed the Turkish security identity which was formed on the basis of its worldview and ideological priorities and preferences. As long as the military played a major role, it laid down the main security agenda and strategy, the Kemalist security identity was continuous and dominating in the framework of the foreign policy of the state. The new geopolitical vision has transformed the concept of nation-state, Kemalist discourse to state identity by transforming Turkey's international and regional roles. The AKP gradually changed not only the geopolitical vision and foreign policy role of Turkey, but also formed a new security identity which included regional leadership, active involvement in the security systems of its adjacent regions, territorial claims, ambitions and so on. Military strength and capacities are of great importance in Turkey's security identity and policy. The military actions in Syria, outside of the territory of Turkey - the deployment of military bases in Qatar and Somalia, ensuring and strengthening military presence in regional countries, the rapid development of the defense industry demonstrate the importance of Ankara's militaristic component in its global and regional policy.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПОЛИТИКИ БЕЗОПАСНОСТИ ТУРЦИИ И ТРАНСФОРМАЦИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ БЕЗОПАСНОСТИ

Овсепян Левон

(Резюме)

В Турецкой республике военные имели большое влияние не только в общественно-политических процессах, но и в определении и реализации внешнеполитической повестки дня. Особенно в 1980-х и 1990-х годах военные сыграли ключевую роль как в определении

повестки дня внешней политики, так и в вопросах политики безопасности. Военные и армия, помимо роли опекуна, были также серьезным противовесом гражданским властям. Ослабление роли военных предоставило ПСР (АКР) полную свободу в осуществлении внешней политики и политики безопасности. Нейтрализация институциональной автономии ВС создает благоприятные условия для трансформации ее институциональной идентичности. Институциональная идентичность турецкой армии, в основе которой были кемализм и секуляризм, непрерывно трансформируется на протяжении последних лет, что также связано с ослаблением и нейтрализацией роли военных и институциональной автономии генерального штаба ВС в государственной системе. С ослаблением роли военных, ПСР трансформировала идентичность безопасности, сформировавшейся на основе ее мировоззрения, идеологических приоритетов и предпочтений. Пока военные имели важное значение, они определяли основную повестку дня и стратегию безопасности, а кемалистская идентичность безопасности постоянно доминировала во внешней политике государства. Новое геополитическое видение изменило концепцию национального государства, кемалистский дискурс к государственной идентичности, трансформировав международную и региональную роль Турции. ПСР постепенно меняла не только геополитическое видение и геополитический дискурс Турции, но также сформировала новую идентичность безопасности, которая включала региональное лидерство, активное участие в системах безопасности соседних регионов, территориальные претензии и так далее. Военная мощь имеет большое значение в идентичности безопасности и политики безопасности Турции. Военные операции в Сирии, за пределами территории Турции, размещение военных баз в Катаре и Сомали, увеличение военного присутствия в регионе и быстрое развитие оборонной промышленности: все это демонстрируют важность военного компонента Анкары в ее глобальной и региональной политике.